

QƏLBİMDƏ BİR İŞIQ VAR

Əziz müəllimim və görkəmli yazıçı, mütəfəkkir Mir Cəlal haqqında düşüncələrim

Bağçalar dərəsinin sağ tayında, cənuba doğru uzanmış gedən və təzəcə şumlanan əkin yerləri məxmər kəmərkimi dağları qucmaqda idi. Zəmilərdən qalxan nəmli torpaq qoxusu yenidən açılan bənövşə, quzuçiçəyi ətrinə qarışaraq havaya bir təzəlik, mülayimlik gətirmişdi. Səhər soyuğundan sonra yumşalan hava hələ də narahat kimi tutulub-açılmaqda idi. Buludlu göy intizar çəkən bir qəlb kimi çırpınır, bir an da eyni vəziyyətdə qalmırdı. Cida boyu qalxan günəş cənuba axan müxtəlif biçimli, müxtəlif şəkili, əlvan buludlar arxasında gah çıraq kimi yanır, gah göz kimi sönmür, gah kəhrəbə kimi saralır, gah sadəf kimi parıldayırdı. Karvan-karvan ötən qalın-seyrək buludlar ardınca nədə bir aydınlıq, bir parlaq gündüz olacağı yəqin idi.

Mir Cəlalın «Bir gəncin manifesti» əsərindən

Çoxdan bəri sinəmi didən duyğularım var ki, ara-sıra qələmə almaq istəyirəm. Yazıya köçürmək istəyirəm ki, həyatımda, taleyimdə rolu olan, yaddaşımda iz buraxmış insanların ruhları qarşısında borclu qalmayım. Bunlar mənim müəllimlərim, yaradıcılıq taleyimdə xidmətləri olan ustadlarım, ağıllı məsləhətlərindən fayda gördüyüm yaşca mənədən böyük olan dostlarım... və qeyriləridir. İndi burada ad sadalamağa lüzum görmədən bildirişim ki, həyatımda böyük rolu olan şəxslərdən biri və bəlkə də, birincisi, yazıçı-mütəfəkkir, əziz müəllimim Mir Cəlal Paşayevdir. Onun ədəbiyyatımız naminə böyük xidmətlərindən çox danışılıb. Həm bədii yaradıcılığı ən müxtəlif tərəflərdən təhlillərə çəkilib, öyrənilib, həm də ədəbiyyatşünaslıq, tənqidçilik fəaliyyəti haqqında çoxlu sayda tədqiqat əsərləri yazılıb. Mən bu məsələlər haqqında geniş danışmaq istəmirdim. Səbəbi də budur ki, bu işlər zamana uyğun yenilənməklə aparılan tədqiqatın sahəsidir. Mənsə bir publisist kimi xatirə-düşüncələrimi qələmə almaq istəyirəm. Ancaq yeri gəldikcə, müəllimimin yaradıcılığı haqqında da mülahizələrimi bildirməyə çalışacağam.

Bəri başdan onu deyim ki, bədii düşüncəsi, ədəbi tənqidi etibarı ilə Mir Cəlal orijinal qələm sahibi idi. Onun yaradıcılığı ilə şəxsiyyəti bir-birini tamamlayırdı. Orta məktəb partasından yenidən ayrılımış bir gənc müəllimini təsəvvüründə necə canlandırırısa, mən də eləcə danışmaq istərdim bəzəksiz, düzəksiz.

Başı ifrat qazanc ehtiraslarına qarışmış adamlar var ki, onlar hər şeyi öz daş tərəziləri ilə ölçür. Bir növ ədəbiyyata, incəsənətə yuxarıdan aşağı baxırlar. Bir balaca danışdırıb törpətsən deyəcəklər: «*Axi ədəbiyyat nəyi həll eləyir ki?..*» Yəqin ki, belələrinin düşüncə tərziləri razılaşmaq olmaz. Və bu gün bəsit düşüncə adamlarına ən yaxşı, ən dürüst cavabı Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev vermişdir: «*Çoxəsrlik tariximizdə xalqımızı yaşadan,*

qoruyan və bu günə gətirib çıxaran amillərdən biri, ola bilər ki, ən əsası bizim mədəniyyətimiz, ədəbiyyatımız, deməli, şairlərimiz, yazıçılarımızdır. Azərbaycan xalqı tarix boyu insan həyatının bütün sahələrində öz istedadını, biliyini, bacarığını göstərmiş, elmi ixtiraları, qəhrəmanlıq nümunələri, böyük memarlıq abidələri və bədii əsərləri, musiqisi ilə tarixə parlaq səhifələr yazmışdır. Bunların arasında şairlərimizin, yazıçılarımızın xidməti və tariximizin yaranmasında, saxlanmasında onların əsərlərinin qiyməti çox böyükdür» (Heydər Əliyev «Müstəqillik yollarında» səh.370). Həqiqətən bir anlığa düşünsək ki, Azərbaycanın ədəbi-mənəvi tarixində onun mənəvi simasını əks etdirən böyük söz-sənət ustadlarının ünvanı yoxdur. Dədə Qorqud yoxdur, Nizami yoxdur, Nəsimi yoxdur, Xətai yoxdur, Füzuli yoxdur... onda bizim xalqımızı hansı adla, hansı ünvanla tanıyardılar, bizə münasibət necə olardı? Ümumiyyətlə, mənəvi sərvətdən məhrum olan hər hansı bir toplum barbarıdır. Və tez-gec tarix səhnəsindən silinib getməlidir. Xalqların mənəvi yüksəlişində ayrı-ayrı dövrlərin böyük simaları əvəzsiz xidmətlər göstərirlər. Akademik Azad Nəbiyev müəllimi Mir Cəlal haqqında yazarkən deyirdi ki, «*Bəzi ulduzlar kiçik olduqları üçün yox, yüksəkdə olduqları üçün görünmürlər*». Mir Cəlal müəllimin bu sözündə çox böyük həqiqət var. Elə bəlkə, öz zamanında qədərincə onun özünün görünməməsi də ucalığı ilə bağlı olmuşdu. Azad Nəbiyevin Mir Cəlal haqqındakı qeydləri bir insan taleyinə və sənətkar ömrünün müxtəlif tərəflərinə işıq salır: «*Şübhəsiz ki, xalq gözü və xalq sözü ən böyük meyardır. İnsanlara əsl qiyməti xalq verir. Çoxlu fəxri adları titulları olanlar var ki, xalqın yaddaşından çoxdan unudulub getmişdi. Mir Cəlal müəllim isə Azərbaycan elmi pedaqoji və ədəbi fikir tariximizdə ölməz elmi əsərləri, insanlara həqiqət yolunu göstərən düzlu hekayələri, «Dirilən adam», «Bir gəncin manifesti», «Yolumuz hayandı?», «Şəfəqdən qalxanlar» və onlarca dəyərli başqa əsərləri, unudulmayan yaxşılıqları və xeyirxahlıqları ilə özünə əbədi yaşar bir həyat qazanmışdır» («Kredo» qəzeti, 3-10 oktyabr, 2009-cu il №37-38).* Əgər diqqət edildisə, görkəmli alim özünün və mənim müəllimim olan Mir Cəlalın dəyərli əsərləri ilə bir sırada onun xeyirxahlıqlarını və yaxşılıqlarını da qeyd edir. Sözlün həqiqi mənasında Mir Cəlal sanki dünyamıza xeyirxahlıq və yaxşılıq məramı ilə gəlmişdi. O, sözlə, sənətə necə ciddi yanaşırdısa, çətinə düşənə, işi müşküldə olana kömək etməyə də eləcə ciddi yanaşırdı. Çünki mən şahidəm. O, biz yazırıq, yaradıırıq ki, insanlara işıq verək, yardımçı olaq, əgər birinin vəziyyəti ağırdsa, onun qolundan yapışmırıqsa, demək, onda biz öz missiyamızı axıracan daşıya bilmirik, - deyirdi. Təsədüfi deyil ki, onun yaradıcılığını təhlil edən hər hansı bir mütəxəssis, bir insan kimi ləyaqətindən xeyirxah aləmindən də yan keçə bilmir. İnsani təbiətinin saflığını, qəlbini xeyirxahlıqla dolu olduğunu mütləq yazır, yaxından tanıyanlar öz şahidliyini də göstərirlər. Belə qeydlərə biz Mir Cəlal yaradıcılığına münasibət bildirən ayrı-ayrı müəllimlərin əsərlərində gen-bol rast gələ bilərik. Görkəmli ədəbiyyatşünaslar Yaqub İsmayılovun, Xalid Əlimirzəyevin, Azad Nəbiyevin, Cəlal Abdullayevin, görkəmli poeziya ustadlarımız Nəriman Həsənzadənin, Fikrət Qocanın və onlarca bir çox başqalarının monoqrafiyalarında, ədəbi düşüncə məhsullarında, müsahibələrində Mir Cəlalın yaxşılıq, xeyirxahlıq, əməli salehlik obrazı qabarıq şəkildə keçir. O, əslində, xeyirxahlıq və yaxşılıq sistemi yaratmış və sistemin ənənə olaraq əsasını qoymuşdur.

İndi bu qeydləri yazdığım anlarda həm müəllimimin parlaq obrazı gəlib gözlərimin önündə dayanır. Onun uzaqgörən,

düşüncəli bəşirət gözləri təkcə öz zamanının sərhədləri ilə həddullanmırdı, o, daha uzaqlara nəzər yetirməyi bacarırdı.

90-cı illərin hadisələri gözlərimin önünə gəlir. Mir Cəlal nə XX əsrin əvvəllərindəki inqilab tüğyanlarını görmüşdü, nə də 80-ci illərin sonundan başlayan xalq kükrəmələrini görə bilmədi. O, 1908-ci ildə anadan olmuşdu. 1978-ci ildə də yəni növbəti dalğadan 10 il əvvəl cismən bu dünyadan ayrılmışdı. Amma indi onun «*Bir gəncin manifesti*» əsərini vərəqləyirəm. Zamanında təkrar-təkrar oxuduğumuz, düşüncəmizdə, şüurumuzda özünə yer eləmiş həyatı faciə ilə bitən Bahar üçün qəlbimiz necə sızlamışdı. İndi təzədən həmin hissləri keçirirəm. Sözlüm bunda deyil, əsərdə bir parça diqqətimi çəkir: «*Bu gün meydanın dörd bir tərəfində nağıllarda deyilən - İsgəndərə zülmətdə çəkilən kimi, «ətdən divar» çəkilməmişdi. Meydana o qədər camaat gəlmişdi ki, iynə salmağa yer yox idi. Adam əlindən yollar tutulmuşdu. Mağazaların qabağı qaranlıq idi. Camaat elə sıx dayanmışdı ki, adam əlini cibinə salıb dəsmalını çıxarda bilməzdi. Birisi durduğu yerdən getmək istəsə meydan boyu bütün cərgə hərəkətə gələcəkdi. Rəsmi və təzə libas geymiş polislər əldə başqa cərgələrin qabağını kəsməyəydi, yaqın ki, adamlar bir-birini basıb ayaqlarıydılar» (Mir Cəlal «Bir gəncin manifesti» Bakı-2016, səh.195).*

Elə bil ki, 80-ci illərin sonundakı kükrəyən insan dalğasının təsviridir. Ümumiyyətlə, Mir Cəlalın təxəyyül aləmi çox geniş idi. Onun insan obrazları məkanla, zamanla məhdudlaşmırdı. Arazın o tayındakı bir ərbaabın zəhmətkeş insanlara münasibəti, yaxud elə şahidi olduğu mühitdə «*gəldiyevlərin*» əməlləri onun nəzərlərindən yayınmırdı. Doğrudur, Mir Cəlal o tay Azərbaycanda Əndəbil qəsəbəsində doğulmuşdu. (Onu da deyim ki, bir çox tədqiqatçılar diqqətsizlikdən Əndəbille Ərdəbili bir-birinə qarışdırır). Deyirəm, bəlkə də, ömrü boyu cəmiyyətdə insan borcunu unutmayan Mir Cəlal hərdən bir bədii yaradıcılığında o tay Azərbaycana da səfər etməsinin bir səbəbi də doğulduğu yurdu həsrətlə anması olmuşdu.

Mir Cəlal «*Bir gəncin manifesti*» romanının ayrı-ayrı başlıqlarına çox dəyərli epigraflar vermişdir. Birinci epigrafi nə qədər maraqlıdır: «*Həyat və azadlıq, ancaq onlar üçün hər gün döyüşə gedən adamlara layıqdır*». Bu, Hötenin sözləridir. Sanki böyük sovetlər imperiyasından ayrılmaq uğrunda mübarizə aparan Azərbaycan üçün deyilib. Bu müdrik, insanın ruhunu titrədən ifadəni yaxşı bildiyi dünya ədəbiyyatından Mir Cəlal təsədüfi olaraq əsərinin lap əvvəlinə gətirməyib. Sözlün həqiqi mənasında, Ulu Öndər Heydər Əliyevdən tutmuş istisnaı əsgərə qədər Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizə aparan hər kəsin qadir obrazını bu sözlərdə görürük. Mir Cəlal insanları azad, ruhən sağlam yaşadıqları həyatdan zövq almaq gücündə görmək istəyirdi. O, sözlün həqiqi mənasında dərin zəkali bir insanşünas idi. İnsanların istək və arzularını anlayırdı - danışdıqlarından anlayırdı. Ətraf aləmə münasibətindən anlayırdı. Heç kəsi nəzərindən, diqqətindən kənarda qoymurdu. Çox vaxt real həyatla, həqiqi gerçəkliklə insanların istək və arzuları arasında uçurum da görürdü. Real gerçəkliklə hesablaşmayıb özünü vaxtsız yandıran insanların bədbəxtliyinə çox acıyırdı. Yəqin ki, elə «*Bir gəncin manifesti*»ndə onun Lev Tolstoydan götürdüyü ikinci epigrafi da bu müşahidələrindən xəbər verirdi: «*Bütün xoşbəxt ailələr bir-birinə bənzəyirlər. Bədbəxt ailələrin isə hərəsi bir cür bədbəxtidir*». Bu ifadələrin arxasında yazıçının özünün ağırlı bir aləmi dayanırdı. Burada fikri ideya kimi götürür, əsərin özündə həmin parçadaca həyatı hadisələrlə onu açırdı.

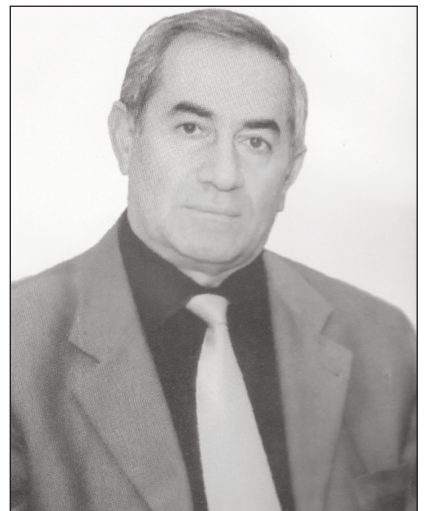
Müasir dünyamızda ziddiyyətlər çoxdur. Xalq əmlakını, dövlət malını dağı-

danlar da var. Belələrinin haqqında prezidentin münasibəti birmənəlidir. Belələri dövlətimizin sərt qanunları ilə üz-üzə qalır, öz cəzalarını alırlar. Bəzən olur ki, cəza da gecikir, insanlıqdan çıxmış olan harınlar həddini aşır. Az qala dövlətə və prezidentə də meydan oxuyurlar. Və bu yerdə yenə mənim əziz müəllimim XX əsrin əvvəllərindəki həyat tərzini güzgüləyən əsərindəki atalar sözünə müraciətini yada salıram: «*Qarışqa qanad gətirəndə ölümü yaxınlaşır*». İndi bu atalar sözü elə də çox işlənmir, amma Mir Cəlal müəllim həmin atalar sözünü nadir bir xalq hikməti kimi öz əsərində əbədiləşdirib. Və zaman keçdikcə onun dəyərdən düşmədiyini, yenə öz gücündə olduğunu görə bilərik.

Mir Cəlal haqqında müasir tədqiqatlar davam edir. Yenə də biz onun sənətkar kimliyi ilə şəxsiyyət kimliyini eyni müstəvidə görürük. Yeni nəsil tədqiqatçılarından olan filologiya elmləri doktoru Gülxani Pənah «*Mir Cəlalın elmi nəzəri görüşləri*» (Bakı-2009) əsərinin elə əvvəlindəcə yazır: «*Mir Cəlal şəxsi həyatını quran «xoşbəxt» deyil. Onu dünyada xoşbəxt sənətkar, şəxsiyyət edən öz xoşbəxtliyini başqa adamların xoşbəxtliyindən ayırmaması idi. Böyük təfəkkür sahibi idi. Sadə olduğu qədər zəngin insani keyfiyyətlər sahibi idi. Onu çox yaxşı tanıyanlar Mir Cəlal müəllimin yüksək insani keyfiyyətlərini unutmurlar*» (Gülxani Pənah «*Mir Cəlalın Elmi-nəzəri görüşləri*», Bakı 2009, səh.15-16). Yeni nəslin - istiqlal dövrünün tədqiqatçısı Mir Cəlalın bir zəka sahibi kimi zamanındakı yerini göstərmək üçün düşüncələrinə axıracan meydan vermir. O daha çox şahidlərin özündən əvvəlki mütəxəssislərin qənaətinə əsaslanır. Və elə bu səbəbdən də deyir ki, Xalid Əlimirzəyev yazır: «*Mir Cəlal təkcə tanınmış elm xadimi, maarifçi ziyalı, müqəddir yazıçı deyil, həm də son dərəcə nəcib, ali insani keyfiyyətlərin daşıyıcısı olmuşdur. Onun bir fərdi şəxsiyyət kimi simasını, xarakterini müəyyənləşdirən əsas ali keyfiyyətlərindən biri, bəlkə də, birincisi sadəlik idi. Hər cür adilikdən, basitlikdən uzaq olan bu sadəlik sırf fitri xarakter daşıyırdı, sadəlik və alicənablığın, müdrikliyin, təmiz mənəviyyətin, yüksək əxlaqi məziyyətlərin təzahürü kimi meydana çıxırdı. Bu xüsusiyyət-sadəlikdə böyüklük, müdriklik, nəciblik Mir Cəlal müəllimin ümumi həyat tərziləri, oturuşu-duruşu, insanlara, ailəsinə, tələbələrində münasibəti, bütünlikdə elmi, pedaqoji, bədii yaradıcılığı üçün eyni dərəcədə xarakter olmuşdur*».

Göründüyü kimi, müstəqillik dövrünün tədqiqatçılarından olan Gülxani Pənah müəllimi və Mir Cəlalın yetirməsi olan professor Xalid Əlimirzəyevin düşüncələrinə əsaslanaraq, böyük alimi, yazıçını, həm də bir insan kimi xarakterizə edir: «*Mir Cəlal xoşbəxt insandır, yaradıcı insandır, əqidə, məslək sahibi olub. O, başqaları üçün yaşayan, çalışan xoşbəxt olub*».

(Davamı var)

Mədat ƏYYUBOĞLU,
şair-publisist